

DUCATO DI MODENA

z dziejów italii i europy

DUCATO DI MODENA

Z DZIEJÓW ITALII I EUROPY

Jarosław Swajdo

MODENA | PIÙ COME UN DOVERE CHE COME UN DIRITTO

Miasto w Północnej Italii. Siedziba władz administracyjnych prowincji tego samego imienia przynależnej regionowi Emilia-Romania. Licząc 185 tysięcy mieszkańców Modena zajmuje 183,19 km². Jest jednym z całego szeregu miast u południowego krańca górnowłoskiej równi padańskiej, niczym łańcuszek zgrupowanych wzdłuż naturalnego a dla tej części Włoch i Europy także pryncypalnego korytarza komunikacyjnego, czyli rzymskiej Via Emilia, z którą w punkcie tym krzyżuje się schodząca od północy Brennerstraße. Jakieś 15–20 km na południe od Modeny na obrzeżeniu z padańską pianurą wyrastają Apeniny (Appennino Modenese). Miasto leży niemal w centrum swej prowincji, rozsiadłe na obszarze zupełnie płaskim. Otaczają je dwie rzeki, obie uchodzące do Padu, a to Secchia od zachodu i Panaro od wschodu, przy 172 km i 148 km odpowiednio drugi i trzeci jego prawy trybutariusz. Nie płyną one samym miastem, lecz są dla niego ważne (Naviglio di Modena). Urbanistyczny wizerunek starej Modeny zasadniczo kreślony jest przez dwa wielkie periody dziejowe; mianowicie przez średniowiecze, kiedy w mieście założono 1175 uniwersytet, jeden z najstarszych we Włoszech, obecnie Università degli Studi di Modena e Reggio Emilia; świadek tego czasu to urokliwa Piazza Grande, pieno centro storico della città, dokąd wiodą wszystkie ulice miasta, a gdzie wznosi się metropolitalna katedra, dedykowana tutejszemu patronowi, którym jest Geminiano di Modena, najpiękniejsza katedra Emilii i jedna z najwspanialszych romańskich budowli sakralnych Włoch; a także wystrzelająca obok jej absydy wysoka na 86 metrów wąska i lekko krzywa kampanila Ghirlandina, vero simbolo della città; razem punkty te kwalifikowane są jako Światowe Dziedzictwo Ludzkości; natomiast anonsowana druga epoka storica to siedemnastowieczna Blütezeit, gdy w MO, po dewolucji Ferrary do Stato della Chiesa stolicy państwa esteńskiego, czyli istniejącego od 1452 roku Ducatus Mutinae et Regii, jednego z księstw Niziny Padańskiej, wzniesiono przy dzisiejszej Piazza Roma imponujący rozmiarami Palazzo Ducale (Accademia Militare di Modena). Ale Mòdna, owo zewnętrznie najbardziej chyba książęce ze wszystkich miast Emilii, bliskie jest także miłośnikom motoryzacji. Bo to nie gdzie indziej acz właśnie tutaj swe headquarters mają tak po włosku nobliwe

case automobilistiche jak Ferrari, Maserati, Pagani (przez jakiś czas też Bugatti). PS. La Ghirlandina była 1938 miejscem tragicznego wydarzenia. Po wprowadzeniu przez faszystów jesienią tego roku rasistowskich ustaw antysemickich rzucił się z katedralnej dzwonnicy rankiem 29 listopada 1938 popełniając samobójstwo Angelo Fortunato Formiggini (Modena 1878, Modena 1938). Był on znanym żydowskiego pochodzenia włoskim wydawcą, między innymi jednym z projektodawców 1919 wielkiej encyklopedii włoskiej, Grande Enciclopedia Italiana, podobnej do brytyjskiej, francuskiej, niemieckiej, hiszpańskiej (projekt ten realizowano od 1925 jako popularna Enciclopedia Treccani).

Bellum Mutinense

Łaciński toponim Mutina bierze swój oryginał przypuszczalnie od etruskiego słowa na oznaczenie grobu, co znów może wykazywać wcześniejszą parantelę z ukształtowaniem terenu (collina). Etruskie te ziemie uległy zaczątkiem IV wieku dawnej ery zdobyciu przez celtyckich Bojów (Galli Boi). Samo miasto jako rzymską kolonię w Galii Przedalpejskiej założono w 183 roku. Za sprawą zasygnalizowanej już lokalizacji na strategicznie kluczowym rozdrożu doszło ono wnet do sporego znaczenia. Odegrało tedy pewną rolę podczas rzymskich wojen domowych lat 78 i 43 (Bellum Mutinense). Cyceron pochwalnie przedstawił je wówczas, w 44 roku, jako *firmissimam et splendidissimam populi Romani coloniam (fedelissima e floridissima colonia romana)*. W okresie szczytowego rozkwitu, przypadającym na pierwsze i drugie stulecie po Chrystusie, liczba ludności Mutiny relatywnie wysoko szacowana jest na coś pomiędzy 15 a 20 tysiącami. Po okresie inwazji barbarzyńskich miasto we wczesnych wiekach średnich kierowane było przez biskupów (*signoria dei vescovi*). Ich prestiż pomniejszała jednak działalność pobliskiego opactwa benedyktyńskiego, Abbazia di Nonantola, ufundowanego w 752 roku jednego z czołowych ośrodków kultury w tej części Włoch. Później tereny te stały się posiadłością Matyldy z Canossy (Mathilde von Tuszien). Od 12. stulecia Modena tworzyła wolną komunę miejską. W dobie trzynastowiecznych wojen między Fryderykiem II Hohenstaufem a Grzegorzem IX trzymała stronę imperatora.

Wespól z Ferrarą

W 1288 roku za władcę Modeny uznany został Obizzo II d'Este (Signore di Ferrara). Rok później przejął on rządy także w sąsiednim Reggio. Po śmierci jego następcy (Azzo VIII d'Este 1308) odzyskała Modena swą niezależność jako libero comune, jednakże parę dekad później, około 1336 roku, do władzy wrócili ferraryjscy Estensi. Ostatni senior miasta, Borso d'Este, żyjący w latach 1413–1471, otrzymał 18 maja 1452 roku z rąk Fryderyka III Habsburga inwestyturę cesarską na feudum modeńsko-reggiańskie stając się pierwszym ich księciem (Duca di Modena e Reggio). Z kolei dziewiętnaście lat później, 14 kwietnia 1471 roku, papież Paweł II udzielił mu koncesji na używanie tytułu księcia także względem ziem od siebie zależnych (Duca di Ferrara). Ukształtowane tym sposobem zunifikowane osobą władcy księstwo, Ducato di Ferrara, Modena e Reggio, ze stolicą w Ferrarze, objęło więc dwie prowincje podległe Sacro Romano Impero (Modena i Reggio) plus jedną dependowaną od Stato Ecclesiastico (Ferrara). Ulokowane w otoczeniu politycznie potężniejszych organizmów praktycznie pełniło ono przez całe swe dzieje funkcję Pufferstaat, wprawdzie względem Kirchenstaat, Herzogtum Mailand i Republik Venedig, zasięgiem potem, w XVIII wieku, między profrancuskim Herzogtum Parma-Piacenza a będącym pod wpływami austriackimi Großherzogtum Toskana (dla samej Austrii było jeszcze później ważne również za sprawą biegnących jego terytorium linii komunikacyjnych do Toskanii od 1737 roku rządzonej przez Dom Habsbursko-Lotaryński). Końcem XVI wieku wygasła główna linia Estensów. Dnia 27 października 1597 roku zmarł oto w Ferrarze książę Alfonso II d'Este (1533–1597). Był on piątym i ostatnim wspólnym diukiem Ferrary, Modeny i Reggio. Nie miał potomków mimo trzykrotnego wejścia w związek małżeński (Lucrezia di Cosimo I de' Medici 1545–1561, Barbara d'Austria 1539–1572, Margherita Gonzaga 1564–1618). A także mimo opinii słynnego astrologa Nostradamusa przepowiadającemu mu narodziny syna przez trzecią żonę. Na swego spadkobiercę i sukcesora w odniesieniu do całego księstwa desygnował więc testamentem Alfons II swego kuzyna Cesare d'Este (1562–1628). Cezary był synem innego Alfonsa (1527–1587) markiza Montecchio, będącego z kolei (nieślubnym) synem Alfonsa I d'Este (1476–

1534) trzeciego diuka Ferrary, Modeny i Reggio (1505–1534). Legalność takiej sukcesji uznał król HRR, Rudolf II Habsburg, rzecz prosta w odniesieniu do swego lenna; nie znalazła ona natomiast akceptacji u papieża, Klemensa VIII, względem podległej jemu na tej samej zasadzie części księstwa (czyli Ferrary). Kiedy więc Cezary ogłosił się księciem Klemens ekskomunikował go oraz wysłał swe wojska do granicznego miasta Faenza. Cezaremu, podobnie jak poległemu z natury, dodatkowo zdradzonemu przez sojuszników, od których spodziewał się pomocy, nie pozostało tedy nic innego jak ustąpić. Księstwo uległo redukcji do dwóch obszarów. Estensi zachowali Modenę i Reggio jako feudi imperialne, podczas gdy Ferrara jako feudo pontificio została po kilkuset latach estenskich w nim rządów inkorporowana do Państwa Kościelnego (Devoluzione di Ferrara). Cezary, protoplasta nowej linii książęcej Estensów, przeniósł swą siedzibę z Ferrary do Modeny, którą preferował względem Reggio. Samą zaś nową stolicę księstwa, teraz ponownie już tylko dwuskładnikowego, Ducato di Modena e Reggio, można chyba dopiero odtąd określać mianem miasta prawdziwie estenskiego (la città estense).

Przywdział szaty zakonne

Urodzony (jeszcze) w Ferrarze a zmarły (już) w Modenie rządził Cezary do swej śmierci w grudniu 1628 roku. Z kolei jego syn i następca, Alfonso III d'Este, kierował księstwem tylko siedem miesięcy; końcem lipca 1629 roku ogłosił bowiem abdykację na rzecz swego syna Franciszka (Francesco I d'Este). Sam zaś udał się do tyrolskiego Meranu, gdzie 8 września zrzucił szaty książęce a przywdział zakonne wstępując do kapucynów pod imieniem Giambattista da Modena. Toczony w XVII–XVIII wieku wojny pozwoliły modeńsko-reggiańskim Estensom rozciągnąć swą suwerenność także na mniejsze włoskie państwa w bliskiej okolicy. I tak opowiedzenie się Modeny-Reggio w czasie Guerra di Successione di Mantova e del Monferrato 1628–1631 u boku cesarza dało im Principato di Correggio (1635, 1641, 1659). Wraz z wybuchem Spanischer Erbfolgekrieg 1701–1714 ówczesny władca Modeny i Reggio, Rinaldo d'Este, rządzący 1695–1737, próbował zachować neutralność, mimo to po wejściu do miasta Francuzów w

1702 roku został ze swych domen wypędzony salwując się ucieczką do Bolonii. Wrócił dopiero w 1707 roku, żeby mocą układu pokojowego móc wejść w posiadanie filofrancuskiego Ducato della Mirandola (1710). Ten sam władca podczas wojny o sukcesję z kolei polską 1733–1735 również zadeklarował neutralność lecz potajemnie wziął stronę Imperium, co obrót sprawy przyjął podobny do poprzedniego. Mianowicie raz jeszcze zmuszony został przez Francuzów schronić się w Bolonii, zaś po powrocie 1736 do Modeny, za usługi wyświadczane cesarzowi, uzyskał 12 października 1737 roku Contea di Novellara inaczej Contea di Novellara e Bagnolo (dwa tygodnie później zmarł). Jednocześnie już od początków XV wieku pod kontrolą Estensów znajdowała się duża partia geograficzno-historycznej górzystej krainy Garfagnana (dzis. Provincia di Lucca). Po wcieleniu w 1598 roku Ferrary do Stato della Chiesa pozostała ona przy Modenie. Esteńskie państwo tworzyło więc związek różnych jednostek politycznych spojenych osobą panującego. W XVIII wieku składały się nań Ducato di Modena; Ducato di Reggio; Ducato di Mirandola e Concordia (od 1710); Contea di Novellara e Bagnolo (od 1737); Principato di Carpi e Soliera; Principato di Correggio (od 1641); Principato di San Martino in Rio (od 1752); Provincia del Frignano; Terre della Garfagnana Estense. Za sprawą pokrewieństwa swych władców oraz więzi politycznych z dworem cesarskim lokowała się Modena w strefie osiemnastowiecznego reformizmu austriackiego. Stulecie to i tutaj stało więc pod znakiem płynących z Wiednia oświeceniowych dyrektyw aplikowanych Europie Środkowej przez Marię Teresę Habsburg i Józefa II Habsburga a w Modenie przeprowadzanych w okresie rządów Francesco III d'Este (1737–1780) oraz jego następcy Ercole III d'Este (1780–1796).

Ercole III d'Este

W 1796 roku księstwo zostało zajęte przez eksportujące Rewolucję wojska francuskie. Dokonany wiosną tego roku napoleoński najazd na Włochy zmusił Herkulesa do opuszczenia Modeny i schronienia się w Wenecji (7 V 1796). Księżę, notabene cieszący się sympatią swych poddanych i ad esempio często rozmawiający z nimi w dialekcie modeńskim, zabrał ze sobą tylko swoje osobiste bo-

gactwo i mimo oskarżeń rzucanych nań przez jego wściekle rewolucyjnych wrogów ani grosza z kasy publicznej. W zamian osiągnięty w Mieście Laguny przez żołnierzy francuskich padł z ich strony ofiarą pospolitego rozboju i rabunku (nb. podobnie jak papież Pius VI wraz z francuską inwazją Rzymu). Po tym incydencie przeniósł się do Treviso gdzie zmarł 14 października 1803 roku. Wcześniej traktaty pokojowe w Campo Formio (1797) i Lunéville (1801) jako kompensatę za Modenę i Reggio przyznały mu Bryzgowię na pograniczu niemiecko-francuskim w ówczesnej Austrii Przedniej (Autriche Antérieure, Vorderösterreich lub Vorlande). Faktycznie jednak Herkules nie wszedł w jej posiadanie. Obszar ten przeszedł następnie na jego zięcia Ferdynanda Karola Habsburga, by po śmierci 1806 tegoż finalnie stać się po prawie pięćsetletniej przynależności do Austrii częścią wyłonionego w tym samym roku Wielkiego Księstwa Badenii (Großherzogtum Baden). Samo natomiast terytorium państwa modeńsko-reggiańskiego zasilało w tym okresie kolejne satelicko instalowane na włoskiej Północy filonapoleońskie bądź napoleońskie twory polityczne (Repubblica Cispadana 1796–1797, Repubblica Cisalpina 1797–1802, Repubblica Italiana 1802–1805, Regno d'Italia 1805–1814).

Maria Beatrice d'Este

Rok 1815 anulował zmiany rewolucyjne i napoleońskie, zaś proklamowana przez Kongres Wiedeński zasada legitymizmu została na Półwyspie Apenińskim uskuteczniiona i gorliwie i dokładnie. Krom paru bez większego znaczenia zmian granicznych zwrócono wszystkim zdetronizowanym dynastiom ich państwa. W odniesieniu do stanu sprzed wojen napoleońskich Kongres nieco jednak uprościł sytuację terytorialną na Półwyspie, w pewnym sensie gewollt oder ungewollt sankcjonując postępującą unifikację ziem włoskich. Nie biorąc po uwagę takich bytów jak Ducato di Lucca, Principato di Monaco czy Repubblica di San Marino było teraz we Włoszech bowiem już tylko siedem państw. Czyli idąc z północy na południe Regno di Sardegna, Regno Lombardo-Veneto, Ducato di Parma e Piacenza, Ducato di Modena e Reggio, Granducato di Toscana, Stato Pontificio oraz Regno delle Due Sicilie (samo w sobie z najrozmaitszych powodów niezu-

pełnie oczywiście pasujące do tego grona). Atoli w relacji do samej Padanii stanowiło to raczej krok wstecz, jako iż terytoria tworzące napoleońskie Regno d'Italia potocznie zwane także Regno Italico, kiedy Italia między 1805 a 1814 po raz pierwszy od starożytności stała się przestrzenią nie tylko geograficzną czy kulturową ale rzeczywistością polityczną, ponownie uległy rozbiciu. Sama zaś Austria, oprócz restytucji w państwach włoskich dynastów związanych z Wiedniem, wzmocniła swą pozycję na Półwyspie także poprzez uzyskanie prawa do stacjonowania tam swych wojsk (Ferrara, Comacchio). Ze względu na wygaśnięcie wraz ze śmiercią w 1803 roku bez męskich potoków Ercole III d'Este bezpośredniej gałęzi Estensów historyczne Ducato di Modena e Reggio odrestaurowano pod rządami Domu Habsbursko-Esteńskiego (Casa d'Asburgo-Este). Jako boczna linia dynastii austriackiej wyłonił on się parę dekad wcześniej efektem fuzji Habsburgów Lotaryńskich z Estensami. Tak oto w 1771 roku Maria Beatrice d'Este, 1750–1829, jedyna córka Herkulesa III eo ipso jedyny dziedzic starej dynastii esteńskiej, poślubiła w Mediolanie, zgodnie z kontraktem małżeńskim z 1763 roku, wspomnianego austriackiego arcydiuka Ferdynanda Karola Habsburga, 1754–1806, czwartego syna a czternaste (z szesnastu) dziecko Marii Teresy Habsburg i Franciszka I Lotaryńskiego (z kolei jak wiadomo założycieli 1736 nadmienionej dynastii Habsburg-Lothringen).

Francesco IV d'Asburgo-Este

Rządy w Księstwie objął w 1814 roku syn Ferdynanda i Marii Beatrycze, Francesco Giuseppe Carlo Ambrogio Stanislao d'Asburgo-Este, jako Franciszek IV (Francesco IV di Modena, Francesco IV d'Asburgo-Este). Franciszek Modeński, 1779–1846, rzec można właściwy założyciel Domu Österreich-Este, stanowił postać w swej epoce bezsprzecznie jedną jak z ciekawszych tak z bardziej kontrowersyjnych. Był pełnoprawnym członkiem dynastii habsburskiej, stryjecznym bratem ostatniego Świętego Cesarza Rzymskiego (jako Franciszka II) a pierwszego cesarza Austrii (jako Franciszka I) nadto kuzynem Ferdynanda III Toskańskiego z tejże samej Casa Asburgo-Lorena. Mimo to używał nazwiska matki i chętnie powoływał się na spuściznę esteńską. Żoną Francesca była od 1812

roku jego kuzynka principessa Maria Beatrice di Savoia, najstarsza córka króla Wiktora Emanuela I Sabaudzkiego i dziedziczka starszej linii Sabaudów. Stąd też w obliczu rysującej się z czasem skomplikowanej kwestii sukcesji sabaudzkiej księżę Modeny i Reggio nie bez kozery liczył na przejście dość prestiżowej korony sardyńskiej, wprzód po niemającym potomka męskiego teściu Wiktorze Emanuelu, a po abdykacji tegoż w 1821 roku po jego w ogóle bezdzietnym i ciężko chorym bracie Karolu Feliksie, w miejsce Karola Alberta z bocznej gałęzi Savoia-Carignano. Poza innymi skutkami byłoby to nawiasem mówiąc w praktyce równoznaczne z przeistoczeniem się północnych i środkowych Włoch w coś na kształt rodzinnego dobra Habsburgów. W polityce zagranicznej wsparty o Austrię, wewnątrz zaś głównie o Kościół i szlachtę, był Franciszek człowiekiem niepozabawionym energią i umiejętnością rządzenia. Liberalną opozycję zwalczał oczywiście bezwzględnie, ale też starał się minimalizować obciążenia podatkowe swych poddanych.

Księżę spiskowiec?

Schyłkiem lat 20. Modena stała się silnym ośrodkiem agitacji karbonarskiej. W jej zaś ramach niezwykle i do dziś niejasnych projektów politycznych skorelowanych z osobą jej władcy. Plany te, podminowujące szczególnie środkową Italię, przeszły do dziejów Włoch jako tzw. spisek esteński (la congiura estense). Z ideologicznego punktu widzenia może dość zaskakujące, a to za przyczyną kooperacji ekstremalnie konserwatywnego i skrajnie reakcyjnego księcia z liberalno-rewolucyjnym podziemiem karbonarskim, zakładały one, poprzez wywołanie przez węglarzy w sprzyjających okolicznościach powstań albo przynajmniej rozruchów w państwach włoskich, włącznie z Piemontem, obalenie ich władców oraz unifikację północnych i środkowych Włoch, albo w szerszej wersji nawet całego Półwyspu od Alp po Etnę, ze stolicą w Rzymie, pod berłem modeńskiego Franciszka, wybranego przez zgromadzenie narodowe na konstytucyjnego króla Włoch (a zarazem jako Habsburga możliwego do zaakceptowania w tej roli przez Wiedeń). Partycypacja w owych zakulisowych projektach samego ambitnego modeńskiego diuka, którym rzecz jasna kierowała tutaj głównie żądza uzy-

skania korony, raczej chyba jednak sardyńskiej niż włoskiej, z oczywistych względów nie jest atoli łatwa do ustalenia. Zwłaszcza biorąc pod uwagę zdawać się może jego gwałtowną woltę polityczną podczas nieodległych wydarzeń lat 1830–1831 (Moti del 1830-1831). Wtedy Franciszek nie tylko odmówił poparcia dla szykowanego na 5 lutego 1831 roku karbonarskiego powstania w Modenie, Parmie-Piacenzy i papieskich Legacjach, które organizował modeński spiskowiec *Ciro Menotti*, 1798–1831, ale uprzedzając jego wybuch energicznie przystąpił do rozbicia liberalnej konspiracji, nakazując dwa dni wcześniej, 3 lutego, przeprowadzenie aresztowań jej członków w Modenie (m.in. *Ciro Menottiego*). Wnet zaś ze swego dobrowolnego schronienia w Mantui w austriackim Regno Lombardo-Veneto wezwał na pomoc Rakuszan. Interweniując w ramach Santa Alleanza odbili oni Modenę 6 marca 1831 roku, której próbował bronić pochodzący z Reggio Emilia karbonariusz i weteran wojen napoleońskich gen. *Carlo Zucchi* (1777–1863). Natomiast *Ciro Menotti*, pierwiej przygotowujący nieudaną insurekcję także w Państwie Kościelnym, dokąd w ścisłym kontakcie z księciem Modeny, został po wspomnianym ujęciu zabrany przez Franciszka do Mantui, by powróciwszy do Modeny być skazanym na śmierć i straconym w miejscowej cytadeli 26 maja 1831 roku. Egzekucja na młodym włoskim patriocie, który, choć sam nie bez rys, stał się ipso facto jednym z męczenników Risorgimento, wywołała głębokie oburzenie opinii publicznej i to nawet w kręgach dalekich od karbonariuszy czy wręcz im wrogich. Uznano ją za ohydny mord polityczny tudzież za przejaw osobistej zemsty cynicznego i podstępnego księcia (którym może powodowała też chęć usunięcia niewygodnego i potencjalnie groźnego świadka spisku esteńskiego).

Pod ochroną Austrii

W 1829 roku *Francesco IV di Modena* odziedziczył po swej matce Ducato di Massa e Carrara, którym w jej imieniu administrował już od zarania Restauracji, dzięki czemu stato estense uzyskało wyjście na Mar Tirreno. Z kolei w 1847 roku, zatem już po jego śmierci, przyłączono do księstwa obszar wokół miasta Guastalla, ongi też tworzący (niewielkie) księstwo a ostatnio przynależny Ducato

di Parma e Piacenza. Rezultatem tego modeńsko-reggiańskiego księstwo osiągnęło swą maksymalną rozpiętość terytorialną 6,0 tys. km² (1850) z populacją około 600 tysięcy (1859). Rządy po Franciszku IV zmarłym 21 stycznia 1846 roku objął jego syn, także Franciszek, jako Francesco V di Modena (Francesco V Ferdinando Geminiano d'Asburgo-Este). Starszy z dwóch takowych, a w sumie drugi z czworga dzieci swego poprzednika, światło dzienne ujrzał w 1819 roku. Za młodu twarzy delikatnej i subtelnej, pięknej arystokratycznie i pięknej po włosku, wychowany przez jezuitów i o charakterze prawdopodobnie łagodniejszym od ojca, kontynuował jego rządy w duchu reakcji wspierając się o dynastyczne powiązania z jej ówczesną europejską ostoją Austrią (oddany Austrii wprowadził 1847 do Modeny wojska cesarskie). Podczas włoskiej Primavera dei Popoli opuścił 21 marca 1848 roku Modenę udając się do Austrii (skąd pod jej ochroną wrócił w sierpniu 1848).

Finis Mutinae

Dekadę później Księstwo Modena-Reggio przestało istnieć. Pod koniec drugiej włoskiej wojny o niepodległość, toczonej od 27 kwietnia 1859 do 12 lipca 1859 roku, uległo w czerwcu 1859 obsadzeniu przez sprzymierzone armie sardyńsko-francuskie. Wojnie towarzyszyły w państwach środkowowłoskich silne propie-monckie wystąpienia ludności. Zmusiły one ich władców do opuszczenia swych dominiów. Zamykający walki rozejm z Villafranca di Verona, firmowany 11 lipca 1859 roku pomiędzy Francją a Austrią, przewidywał powrót do Parmy-Piacenzy, Modeny i Toskanii ich władców jako też reaktywację rządów papieskich w Romani. Inne jego postanowienia to ewakuacja stamtąd wojsk sardyńskich oraz z drugiej strony wyrzeczenie się przez Austrię ingerencji w Środkowych Włoszech. Układ rozejmowy, który przyznając Piemontowi-Sardynii jedynie Lombardię (a i to pośrednio i nie całą, bo np. bez Mantui) zdawał się oddalać wyrzucenie Austrii za Alpy tudzież bliskie już zjednoczenie kraju, słowem wielkie marzenie kilku pokoleń włoskich patriotów, na dodatek u samego progu jego realizacji, zawarła Francja bez konsultacji a nawet bez powiadamiania swego sojusznika. Bo i w interesie samego Paryża leżało nie jednoczenie całego Półwyspu, przez

to tworzenie na swej południowej flance dużego i choćby już stąd perspektywnie kłopotliwego sąsiada, lecz jedynie unifikacja Północy i Środka (pełne zjednoczenie było raczej w interesie Anglii, w myśl swej XIX-wiecznej balance of power postrzegającej w tym również potencjalne osłabienie Francji). Warunki rozejmu spadły więc na sabaudzkiego alianta niczym grom z jasnego nieba. W Piemencie, wtrącając kraj w stan zamętu i impasu politycznego, odebrano je w pierwszej chwili jako zdradę i poniżenie. Gwałtownie zareagował zwykle chłodny i opanowany premier Camillo Cavour. Podając się do dymisji i wyjeżdżając do Szwajcarii uznał postawę Francji za naruszenie militarnej umowy sojuszniczej ze stycznia 1859 roku jako też tajnych uzgodnień zawartych z Napoleonem III Bonaparte w Plombières w Wogezach w lipcu 1858 roku, dotyczących wsparcia przez Paryż piemonckiej polityki zjednoczeniowej. Złorzeczono Francuzom zapominając iż to ich krew przelana kilka tygodni temu na polach Lombardii (Magenta, Solferino) dała w ogóle asumpt do zaistnienia całej sytuacji nieosiągalnej samymi tylko siłami włoskimi. Na samych zaś terenach środkowowłoskich wygenerowało to chwilowo rodzaj politycznej próżni z różnymi koncepcjami jej wypełnienia. Nie ulegało bowiem wątpliwości, iż powrót do swych państw o własnych siłach leżał poza zasięgiem każdego z władców środkowowłoskich. Połowę lipca Sardyńscy wycofali się więc z zajętych obszarów. Jednak już w sierpniu 1859 roku ponownie kontrolowali tam całkowicie sytuację (20 sierpnia formalnie zdeponowano w Modenie dynastię habsbursko-esteńską). Po sygnowaniu 10 listopada 1859 roku traktatu pokojowego w Zurychu, potwierdzającego warunki rozejmu, w tym ostateczne zrzeczenie się przez Austrię restauracji w tym regionie rządów sobie podległych, terytoria te przejściowo weszły w zestaw Zjednoczonych Prowincji Środkowych Włoch (Province Unite del Centro Italia). Ten efemeryczny konfederacyjny twór, ustanowiony 8 grudnia 1859 pod auspicjami Regno di Sardegna, skompletowany był z dwóch części, mianowicie uprzednio składających się na Ducato di Modena e Reggio plus wcielonych doń Ducato di Parma e Piacenza oraz Legazione delle Romagne ze Stato Pontificio, łącznie jako Regie Province dell'Emilia, jako też składających się na Granducato di Toscana (ze stolicami każdej z nich odpowiednio w Modenie i Florencji). Wy-

nikami stosownych plebiscytów 11–12 marca 1860 roku zostały one prawnie już zaanektowane przez Regno di Sardegna (od 17 III 1861 Regno d'Italia).

Brigata Estense

Wracając do Modeny. Francesco V opuścił swe księstwo 11 czerwca 1859 roku (zatem siedem dni po Battaglia di Magenta). Tym razem opuścił je już na zawsze. Podobnie jak poprzednio schronił się na początku w austriackiej Mantui śledząc stamtąd rozwój wydarzeń. Z księciem poszło około 3,6 tysiąca najwierniejszych mu żołnierzy pod komendą gen. Agostino Saccozzi (1790–1865). Stworzyli oni na wygnaniu jednostkę wojskową zwaną Brigata Estense (Regia Ducale Brigata Estense). Brygada stacjonowała w różnych miejscach Veneto wtedy jeszcze znajdującego się pod panowaniem Austrii. Jej stan osobowy urosł z czasem do pięciu tysięcy. Zasilali ją między innymi ochotnicy z byłego już Ducato di Modena e Reggio, którzy woleli przeprawę przez Pad i oddanie swych usług księciu niżli bycie wcielonymi do armii nowo narodzonego zjednoczonego Królestwa Włoch. W 1860 roku pojawiła się możliwość zastosowania esteńskiej formacji dla obrony Państwa Kościelnego. Brygada miała być z Veneto Asburgico przetransportowana przy pomocy austriackich okrętów Adriatykiem do papieskiej Ankony. Jednak wraz z burzliwymi wydarzeniami onego nadzwyczajnego roku włoskiej historii, tj. wyprawą Garibaldiego na Sycylię i podbojem Południa także wkroczeniem z przeciwnego kierunku oddziałów piemonckich w granice Stato Pontificio, plany te bardzo szybko straciły na aktualności. Trzy lata później Brygada uległa rozpuszczeniu. Nastąpiło to 24 września 1863 roku w miejscowości Cartigliano (6 km na południe od Bassano del Grappa). Podczas oficjalnej ceremonii rozwiązania książe odznaczył swych żołnierzy ustanowionym przez siebie specjalnym orderem emigracyjnym (Medaglia per la disciolta Brigata Estense). Tego samego roku zamknięto działające w Wiedniu esteńskie przedstawicielstwo dyplomatyczne (Legazione Estense a Vienna).

Modeny nie zastąpi mu nic

W 1861 roku Franciszkowi zaofiarowano cesarską koronę Meksyku. Dziękując

za wzięcie w tej kwestii pod uwagę swej osoby wspominał później, iż straty matki Modeny, panowanie nad którą postrzegał bardziej za swój obowiązek niż jako swe prawo, nie zastąpi mu nic, choćby jawiło się najponętniej, najkorzystniej i najwspanialej ("riguardando io la piccola sovranità di Modena, più come un dovere che come un diritto, non ero in alcun modo disposto a rinunziarvi, nemmeno a fronte di qualsiasi compenso, fosse pure brillante, vantaggioso e lusinghiero"). BTW, po śmierci matki Marii Beatrice di Savoia w 1840 roku Francesco będący z jej strony także potomkiem Stuartów został uznany za prawowitego dziedzica tronu brytyjskiego według sukcesji jakobickiej jako Francis I (nigdy aliści publicznie nie wymagał tytułowania siebie królem Anglii i Szkocji). Po utracie księstwa Franciszek przeniósł się na stałe do Wiednia, gdzie zamieszkał w rodzinnym Palazzo Modena (dziś siedziba Bundesministerium für Inneres). W stolicy Austrii też zmarł 20 listopada 1875 roku. Ostatni diuk Modeny i Reggio spoczął w habsburskiej Krypcie Cesarskiej Kościoła Kapucynów (Kaisergruft). Żoną Franciszka była poślubiona w 1842 roku w Monachium principessa Adelgonda di Baviera (1823–1914). Jedyne ich dziecko to zmarła w niemowlęctwie córka Anna Beatrice (1848–1849). Od dawna nie żył również brat księcia Ferdinando Carlo Vittorio d'Asburgo-Este (1821–1849). Stąd też w kontekście samego Ducato nie mogła wchodzić w rachubę także ewentualna sekundogenitura. Z tych oto powodów większość prywatnego majątku przekazał ksiączę swemu kuzynowi arcyksięciu Franciszkowi Ferdynandowi Habsburgowi (to ten zamordowany 28 VI 1914 w Sarajewie). Pod pewnymi wszakże warunkami. Jeden z nich to przyjęcie i używanie przez Ferdynanda jako pretendenta i tytularnego księcia Modeny-Reggio nazwiska Este (Franz Ferdinand von Österreich-Este).

Bibliografia

Lodovico Bosellini, *Francesco IV e V di Modena*, Torino 1861.
<https://books.google.it/books> (ostatni dostęp 14.02.2018).

Józef Andrzej Gierowski, *Historia Włoch*, Wrocław 1999.

Modena Ducale

<http://modenaducale.altervista.org> (ostatni dostęp 14.02.2018).

Giuliano Procacci, *Storia degli italiani*, Roma–Bari 1978.

The Jacobite Heritage

<http://www.jacobite.ca> (ostatni dostęp 14.02.2018).

Henryk Wereszycki, *Historia Austrii*, Wrocław 1986.

Tomasz Wituch, *Zjednoczenie Włoch*, Warszawa 1987.

about the author (*1970). historyk. przede wszystkim i nade wszystko z zamiłowań, upodobań, zainteresowań. dodatkowo także z formalnego wykształcenia. dzieje powszechnie, w pierwszej linii rzecz jasna europy, a za jej pośrednictwem reszty świata; kwestie narodowościowe, najszerzej ujmowane, z całą ich złożonością, zwykle niesamowicie wręcz barwną; nadto przeszłość społeczno-gospodarczą; wreszcie, last but not least, wszystko to, co zrzuca się na historiozofię, dziś może trochę tu i ówdzie zapomnianą, stanowiącą zaś uctwę dla ducha najprawdziwszą z najprawdziwszych. oto, jeśli już o owej historii mowa, wspaniałe dlań przestworza, szybowaniu po których mógłby bez wytchnienia oddawać się zawsze i wszędzie. zwolennik historycznej wiedzy rozległej i wszechstronnej, multidyscyplinarnej i wielopłaszczyznowej, eo ipso przeciwnik wąskich specjalizacji (barbarzyństwa specjalizacji jak to widzi José Ortega y Gasset). niepoprawny humanista mimo wszystko otwarty i na ludzi, i na świat.

Impressum

Autor

Jarosław Swajdo

Tytuł

Ducato di Modena

Z dziejów Italii i Europy

Wydawca

Jarosław Swajdo

Skr. Poczt. 7

25-359 Kielce 14

Wydanie 1

Kielce 2020

Born-Digital

ISBN 978-83-946216-4-3

Okładka

Francesco V di Modena

Wikimedia Commons

© Jarosław Swajdo 2020

DUCATO DI MODENA

z dziejów italii i europy